

Izabela Sobczak | ORCID: 0000-0001-7167-5767

Case study (studium przypadku)

W centrum zainteresowania analizy *case study* od zawsze znajdował się człowiek. Badacz, pokierowany pragnieniem, by scharakteryzować społeczną rzeczywistość i jej potencjalną różnorodność, obserwował poszczególnych „aktorów” w ich naturalnym „otoczeniu”¹. Socjologia, jak podaje *Encyclopedia of Case Study Research*, jako jedna z pierwszych dziedzin poświęconych badaniu konkretnego przypadku, uwolniła naukowców od ciasnych przestrzeni gabinetu i pozwoliła im zanurzyć się w świat prawdziwych zdarzeń. Centrum takiego podejścia mieściło się w Chicago, w latach 20. XX w., gdzie socjologowie z zamiejscowego uniwersytetu, zaczytani w pracach nad relacjami społecznymi autorstwa Wilhelma Diltheya i George’a H. Meada, zaczęli prowadzić własne obserwacje konkretnych grup społecznych. Zainspirowani tekstami filozofów, badacze William Thomas i Florian Znaniecki opublikowali pionierskie studium przypadku, które naświetlało problem polskich imigrantów w Stanach Zjednoczonych. Praca *The Polish Peasant in Europe and America*, wydana w pięciu tomach między 1918 a 1920 rokiem, opierała się na listach przesyłanych wraz z aktami dotyczącymi warunków życia imigrantów między rodzinami z Polski i Stanów Zjednoczonych². Można zatem rzec, iż historia *case study* ma polskie korzenie.

Badaczki Birgit Lang, Joy Damousi i Alison Lewis wskazują na jeszcze wcześniejsze początki *case study*, definiując tę strategię jako jedną z ważniejszych form modernistycznej narracji i sposobów wyjaśniania³. Brytyjski historyk i filozof John Forrester uznaje lata po roku 1850 za „złotą erę przypadku” dzięki specyficznie *case writingu*, który w dobie kryzysu stanowił najszybszą i najlepiej przyjętą odmianę twórczości⁴. Trudno wskazać lepszy przykład globalnej destabilizacji niż czas przełomu XIX i XX w., kiedy nastąpiło „przewartościowanie wszystkich wartości”, a pod znakiem zapytania stanęła cała ontologia świata wraz z historią, narracją, językiem i podmiotem⁵. Zagubiona jednostka szukała na nowo stabilnych dróg poznania, dostrzegając takowe jedynie przez kontakt z „przypadkiem” (w sensie podwójnym): jednocześnie akcydentalnym zdarzeniem oraz tym, co konkretne i indywidualne, stojące blisko życia

¹ „Case Study Research in Political Science”, w *Encyclopedia of Case Study Research*, red. Albert J. Mills, Gabrielle Durepos i Elden Wiebe, t. 1 (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2010), 110.

² „Chicago School”, w *Encyclopedia of Case Study Research*, 140.

³ Brigit Lang, Joy Damousi, Alison Lewis, „Introduction”, w *A history of the case study. Sexology, psychoanalysis, literature* (Manchester: Manchester University Press, 2017), 1.

⁴ John Forrester, „Foreword”, w *Case Studies and the Dissemination of Knowledge*, red. Joy Damousi, Birgit Lang i Katie Sutton (Nowy York: Routledge, 2015), IX.

⁵ Zob. chociażby Richard Sheppard, *Problematyka modernizmu europejskiego*, tłum. Paweł Wawrzyszko, w *Odkrywanie modernizmu. Przekłady i komentarze*, red. Ryszard Nycz (Kraków: Universitas, 2004), 92–101.

i doświadczenia podmiotu – *case* zaczęło funkcjonować jako soczewka, przez którą łatwiej było spoglądać na świat⁶.

W czasach relatywizmu etycznego i upadającego autorytetu Kościoła władzę nad życiem moralnym jednostki sprawowała jedyna siła zewnętrzna, jaką było prawo karne, podczas gdy siła działająca od wewnątrz – psychika ludzka – mieściła się w sferze dotychczas jeszcze niezbadanej, stanowiąc tym samym przedmiot zainteresowania nowej specjalności medycznej: psychiatrii (a także psychologii i seksuologii). Michael Foucault zaznacza, iż człowiek, rozpatrywany jako konkretny przypadek, posiada cechy wyjątkowe, odróżniające go od innych (wynikające z doświadczenia), a jednocześnie, podobnie jak wszyscy, jest ograniczony płcią i prawem. Krystalizująca się indywidualność – o czym pisał filozof w pracy *Nadzorować i karać* – jest zatem niczym innym jak dokumentacją, zestawem kodów: fizycznego kodu rysopisu, medycznego kodu symptomów, szkolnego bądź militarnego kodu zachowań i osiągnięć, których transkrypcji dokonują instytucje w procesie „egzaminowania”:

Egzamin, wspomagany owymi technikami dokumentacji, czyni z każdej jednostki, przypadek: przypadek, dla poznania stanowiący przedmiot, natomiast dla władzy zdobycz. Przypadek nie jest już, jak dotąd w kazuistyce albo w orzecznictwie, zestawem okoliczności kwalifikujących czyn i mogących zmodyfikować stosowanie reguły; to jednostka – taka, jaką można opisać, wymierzyć, ocenić, porównać z innymi zachowując całą jej indywidualność; a zarazem jednostka, którą trzeba tresować lub korygować, trzeba klasyfikować, normalizować, wykluczać itd.⁷.

Dialog z Foucaultem otwiera po latach Forrester w artykule z 1996 roku *If p, Then What? Thinking in Cases*. Forrester dowodzi, że wprowadzony w latach 70. XIX w. nowy system nauczania na Harvard Law School zmienił postrzeganie przypadku, który nie był już jedynie wynikiem działania prawa, ale stanowił kluczowy składnik wyznaczający jego kierunek. *Case* stosowane w dydaktyce pozwoliło studentom doświadczyć prawa w procesie, zaobserwować jego konkretne wcielenie, porównać z innymi przypadkami i zobaczyć, jak tworzy się precedens, a jednocześnie oswoić to, co stoi w samym centrum zawodu prawnika – złożoność ludzkich spraw⁸. Nową metodę dydaktyczną znoszącą nauczanie *ex catedra* przejęły także nauki medyczne. Forrester proponuje zastąpić antyhumanistyczne tendencje lat 60. XX w., realizujące się w pracach Foucaulta czy Jeana Paula Sartre’a, pozytywnym humanizmem, który tworzy swoistą przestrzeń moralną, ale nie na podstawie naiwnego konceptu uniwersalnego dobra, tylko dzięki perspektywie przypadku, na podstawie konkretnej sprawy i dowodu⁹.

⁶ *Encyclopedia of Case Study Research* wiąże wyraz *case* etymologicznie z przypadkowym, możliwym do zaistnienia zdarzeniem, które jest także wyjątkowe pod względem historycznym, zob. „Paradigmatic Cases”, w: *Encyclopedia of Case Study Research*, 645. W *Oxford English Dictionary* *case* odnosi się do konkretnego zdarzenia, sytuacji; kondycji fizycznej bądź psychicznej; aktualnego stanu spraw, zdarzeń; funkcjonuje jako termin prawniczy na oznaczenie rozprawy sądowej; jako termin medyczny odnoszący się do jednostki chorobowej, kondycji pacjenta; również jako śledztwo, dochodzenie (prowadzone przez policję), zob. *Oxford English Dictionary. The definitive record of the English language*, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, <https://www-1oed-1com-1018678nj32b5.han.amu.edu.pl/> (dostęp: 6.05.2020). *Case*, jako przedmiot *case study*, jest również wielorako rozumiany, m.in. Robert K. Yin zaznacza, że „klasyczne studia przypadku zazwyczaj definiują jako przypadek pojedynczą osobę”, ale może być to także grupa osób, zdarzenie bądź podmiot inny niż osoba. Badacz twierdzi, iż każdy autor *case study* powinien być w stanie samodzielnie zdefiniować rodzaj przypadku, który omawia, zob. Robert K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody*, tłum. Joanna Gilewicz (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015), 62–64.

⁷ Michael Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, tłum. Tadeusz Komendant (Warszawa: Biblioteka Aletheia, 1993), 228–230. Filozof wskazuje XVIII wiek jako początek kreowania się „technologii władzy”.

⁸ Zob. John Forrester, „If p, Then What? Thinking in Cases”, *History of the Human Sciences* 9, nr 3 (1996): 15–16.

⁹ Forrester, s. 20.

Nie oznacza to jednak, że badacz uznaje założenia Foucaulta za błędne. Bez wątplenia przełom wieków to czas zdominowany przez tendencję, by dehumanizować jednostkę, którą zamykało się w deskrypcji *case study*. Dany podmiot stawał się przedmiotem analizy szczególnie wtedy, gdy był jednostką wyobcowaną, której zachowanie wykraczało poza uznane normy społeczne; gdy był homoseksualistą, kryminalistą bądź kobietą-histeryczką. W książce *Sexual Anarchy. Gender and Culture in the Fin de Siècle* Elaine Showalter łączy nagłośniony przypadek Kuby Rozpruwacza z chęcią ograniczania niezależności kobiet poprzez straszenie, że tylko w domu mogą czuć się bezpieczne. Rozsławiony w owym czasie wizerunek nagiej prostytutki o rozprutych wnętrznościach stanowi dziś trafną reprezentację tego, jak kobiecie nadano podwójnie przedmiotowy status: sprowadzona jedynie do ciała, uciszona kobieta była *przypadkiem* (*case*) do oglądania, mierzenia, eksperymentowania; jednocześnie będąca jak *case* w znaczeniu ‘walizka’, ‘futurał’, stała się przedmiotem, który powinno się otworzyć i zanalizować. Kobieta-przypadek zostaje pozbawiona swoich indywidualnych doświadczeń, które są niczym więcej jak statystyką w pracach uczonych-mężczyzn¹⁰. Chęć, by otworzyć kobiecie wnętrze i odkryć skrywaną przez anatomię tajemnicę, w dyskursie medycznym doprowadziła do rozwoju ginekologii, a nawet chirurgii płci. Kiedy amerykański ginekolog Marion Sims posłużył się wziernikiem do badania kobiecego ciała, określił siebie jako „kolonizatora”, „zdobywcę”, który podbija nowe, nieznanne wcześniej terytorium¹¹. Niepewność wnętrza kobiecego, które stoi za zamkniętymi drzwiami ciała, realizowała się także w tendencjach literackich, chociażby w figurach *femme fatale*.

Zrozumieć wewnętrzną dynamikę jednostki (nie tylko kobiety) – taki był główny cel powstającej w drugiej połowie XIX w. psychoanalizy, która – postrzegana jako coś między nauką a sztuką – łączyła psychiatrię i literaturę¹². Najnowsze odkrycia z dziedzin medycyny, psychiatrii, seksuologii, kryminalistyki były wykorzystywane przez pisarzy, którzy tworzyli własną literaturę „przypadku”: chociażby Arthur Conan Doyle i jego *The Case of Lady Sannox* (1893) bądź też słynna *Księga przypadków Sherlocka Holmesa* (1927) – utwory powstałe na fali zagadek i przypadków detektywistycznych oraz medycznych¹³. Inspiracje medyczne wykorzystywane do pisania teorii literatury czy też samej literatury zdarzały się jednak dużo wcześniej, a były związane przede wszystkim z narodzinami poetyki naturalistycznej. Emil Zola, wykładając swoje myśli na temat powieści eksperymentalnej, wskazał na bezpośrednie źródło odniesienia, jakim było *L'Introduction à l'étude de la médecine expérimentale* (*Wstęp do badań medycyny eksperymentalnej*) Claude'a Bernarda. Zola trzymał się blisko litery studium medycznego, zaznaczając, że w niektórych partiach jedyne, co wystarczy zrobić, to zamienić słowo „lekarz” na „powieściopisarz”, by z poletka medycyny przejść do literaturoznawstwa¹⁴. Zola twierdzi, iż pisarz musi przyjąć na siebie rolę jednocześnie bezstronnego obserwatora, który inspiracje czerpie z samej natury, i eksperymentatora, który or-

¹⁰Zob. Elaine Showalter, „The Woman's Case”, w *Sexual Anarchy. Gender and Culture in the Fin de Siècle* (Nowy York: Penguin Books, 1990), 127–134.

¹¹Showalter, 129.

¹²Lang, Damousi, Lewis, „Introduction”, 10.

¹³Co ciekawe, teoretycy nowoczesnej powieści początków XX wieku – Michaił Bachtin czy Erich Auerbach – szukali swojego antidotum na bezkompromisową, podważającą wartość literatury, prozę modernistyczną we wcześniejszych dziełach, które pozostawały w większym związku z realizmem i naturalizmem: ceniono wyżej prozę Virginii Woolf niż bardziej radykalnego Jamesa Joyce'a, czy też prozę Thomasa Manna oraz Aleksandra Puszkina przedkładano nad prozę Roberta Musila. Zob. Lang, Damousi, Lewis, „Introduction”, 12.

¹⁴Emil Zola, „Powieść eksperymentalna”, tłum. Danuta Knysz-Rudzka, w Janina Kulczycka-Saloni, *Pozytywizm* (Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1971), 178–179.

ganizuje doświadczenie – czyli „wprowadza w ruch postacie w jakiejś określonej historii” według zasad wyznaczanych przez determinizm badanych zjawisk¹⁵. Najważniejszym instrumentem poetyki staje się dla Zoli opis, skoro powieść jest niczym innym jak „protokołem doświadczenia, które pisarz powtarza przed oczyma publiczności”¹⁶.

Cechy powieści naturalistycznej stanowią odpowiednik cech studium przypadku. Pisarz, przyjmujący na siebie podwójną rolę obserwatora i eksperymentatora, który sprawozdaje, co widzi, jednocześnie typologizując, układając wątki, tworząc kontekst, jest zgodny z figurą badacza, który poza tym, że opisuje, powinien także łączyć przedmiot swoich badań z kontekstem¹⁷. Opis gęsty (*thick description*) jako część instrumentarium studium przypadku, wprowadzona przez antropologa Clifforda Geertza, oznacza opis dokonany przez badacza, który skupia się na przedstawieniu detali, poddając je jednocześnie pewnej rozwadze¹⁸. Dbałość o odzwierciedlenie natury opisywanego przedmiotu, który jest przedstawiony pod nadzorem obserwującego i zaangażowanego podmiotu – oto cechy charakteryzujące zarówno studium przypadku, jak i studium naturalistyczne.

Gdyby szukać dalej wspólnego mianownika między *case studies* a powieścią, należy zwrócić uwagę na formę narracyjną¹⁹. Socjolog Yiannis Gabriel początek studium przypadku o Victorze, dzikim chłopcu z Aveyron, zaczyna od słów:

Siedzę w biurze przyjaciela w Berkley, tuż przed wygłoszeniem wykładu. Zamierzam mówić o nostalgii, emocji, która jest doświadczeniem koniecznym teraz, gdy odwiedzam moją alma mater. Biorę na chybił trafił książkę z jego biblioteki i zaciekawiony odkrywam, że jest o przypadku Victora, dzikiego dziecka z Aveyron. [...] Moja fascynacja gwałtownie wzrasta, kiedy dostrzegam na pierwszej stronie książki podpis Herberta Blumera, jej pierwszego właściciela²⁰.

Badacz snuje opowieść, którą kończy podobnie, jak zaczął – w gabinecie w Berkley, rysując tym samym wyraźnie zamkniętą (poprzez klamrę kompozycyjną) strukturę studium. *Storytelling* obok opisu to kolejne narzędzie w instrumentarium *case study*. Gabriel ponadto wskazuje na specyficzną cechę studium, jaką jest szczęśliwy traf czy zdolność do przypadkowego odkrycia

¹⁵Zola, „Powieść eksperymentalna”, 182.

¹⁶Zola, „Powieść eksperymentalna”, 183.

¹⁷Jak podaje *Encyclopedia*: „Case study nie jest oddzielną metodą ani narzędziem oderwanym od kontekstu badawczego („Case study is not a separate method or tool isolated from the research context”). „Case Study as a Methodological Approach”, w *Encyclopedia of Case Study Research*, 68. Badacz Bent Flyvbjerg zaznacza natomiast, że wiedza oparta na kontekście jest niezbędna do omawiania zawiłych spraw ludzkich, a jednocześnie konieczna dla procesu dydaktycznego samego badacza. Zob. Bent Flyvbjerg, „Case Study”, w *The Sage Handbook of Qualitative Research*, red. Norman K. Denzin i Yvonna S. Lincoln, wyd. 4 (Thousand Oaks: CA Sage, 2011), 310.

¹⁸Zob. „Thick Description”, w *Encyclopedia of Case Study Research*, 116. Na znaczenie opisowości *case study* zwraca uwagę także John Gerring, wskazując, że konkretne przykłady studiów mają nie tyle charakter problemowy, ile przede wszystkim informacyjny, poznamczy. Zob. John Gerring, „What Is a Case Study and What Is It Good for?”, *The American Political Science Review* 98, nr 2 (2004): 347.

¹⁹Niemiecki krytyk literacki przełomu wieków, André Jolles, określa *case study* mianem archetypicznej formy narracji. Zob. Lang, Damousi, Lewis, „Introduction”, 2.

²⁰„I am sitting in a friend's office in Berkeley, just prior to delivering a lecture. The topic of my lecture is nostalgia, an emotion that I cannot help but experience as I am revisiting my alma mater. I pick up a book from his library more or less at random and am interested to notice that the book refers to the case of Victor, the wild child of Aveyron. [...] But my fascination with the book increases dramatically when I notice on the book's first page the signature of Herbert Blumer, the book's original owner”. Yiannis Gabriel, „Case Studies as Narratives: Reflections Prompted by the Case of Victor, the Wild Child of Aveyron”, *Journal of Management Inquiry* 28, nr 4 (2017): 403.

(*serendipity*)²¹. Zola, co ciekawe, także podkreśla wagę pisarskiej spontaniczności: idea eksperymentalna jest bowiem momentalna, jednostkowa, a także osobliwa, co potwierdza oryginalność dzieła i geniusz autorski²². Figura badacza, o czym świadczy podany przykład, często wymyka się jednak pozycji zdystansowanej, obserwatorskiej i możliwie obiektywnej, jaką postuluje Zola w powieści naturalistycznej. Według teorii studium przypadku badacz powinien być zaangażowany w przedmiot swojej analizy; powinien wejść z nim w interakcję, a wytworzone „wzajemne zaufanie” wykorzystać jako gwarancję poprawnego przebiegu procesu²³. Kwestia obiektywizmu w *case study* nie polega na tworzeniu uniwersalnych zasad, ale na tym, by uchwycić wyjątkowość natury danego przypadku i zrozumieć go w związku ze środowiska, w którym zaistniał²⁴.

Narracyjność oraz zaangażowanie badacza widoczne są w najbardziej rozślawionych studiach przypadków autorstwa Zygmunta Freuda. Choć *case study*, jak zaznacza badaczka Susan Wells, nie wchodzi w obręb gatunków należących literaturze, to Freudowskie prace cieszyły się i cieszą nadal ogromną popularnością; są szeroko czytane i omawiane, przez co wchodziły w skład literackiego kanonu modernizmu, ze szczególnym uwzględnieniem przypadku Dory, Człowieka Wilka, Człowieka Szczura²⁵. Relacja Freuda z ostatnim pacjentem przebiegała na tyle intensywnie, iż psychiatra był określany mianem „kapitana”. Badaczki Elaine Showalter oraz Leigh Gilmore zauważają, iż w analizie przypadku Dory Freud tworzy narrację w dużym stopniu skupioną na sobie i przesłaniającą przedmiot badania – historię Idy Bauer²⁶. W takiej sytuacji studium przypadku staje się bliskie opowieści autobiograficznej badacza.

Case study jako swoisty gatunek pisarski inspirujący się osiągnięciami medycyny, psychoanalizy, kryminalistyki opiera się na detalicznym opisie mającym wyraźną strukturę narracyjną, w której pobrzmiwają niekiedy głos samego twórcy. Jednakże studium przypadku w swojej pierwotnej formie było i jest nadal traktowane przede wszystkim jako strategia badawcza. Robert K. Yin, amerykański socjolog, twórca słynnej monografii *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody* (jedynej pracy poświęconej zagadnieniu *case study* wydanej również po

²¹Gabriel, „Case Studies as Narratives: Reflections Prompted by the Case of Victor, the Wild Child of Aveyron”, 408.

²²Zola, „Powieść eksperymentalna”, 183. O znaczeniu intuicji badacza w pracy nad *case studies* pisze także Flyvbjerg, „Case Study”, 308.

²³Zob. „Case Study as a Methodological Approach”, *Encyclopedia of Case Study Research*, s. 66.

²⁴„Case Study as a Methodological Approach”.

²⁵Zob. Susan Wells, „Freud’s Rat Man and the Case Study: Genre in Three Keys”, *New Literary History* 34, nr 2 (2003): 354. Badaczka wskazuje na budowę studium Freuda: począwszy od szczegółowego opisu spotkań terapeutycznych z pacjentem, narracja biegnie przez analityczne podsumowanie i kończy się na generalizujących wnioskach. Freud nie jest jedynym twórcą wchodzącym do grona pisarzy-medyków, których literackie prace łączą się z doświadczeniem zawodowym. Oskar Panizza i Alfred Döblin dołączają do praktyki *case writingu*, rozwijając przy tym nowy paradygmat i nową praktykę opisową. *Psychopatia criminalis* (1989) Panizy, składająca się z fikcjonalizowanych przypadków faktycznych pacjentów, przyjmuje formę parodii medycznych *case studies*. Döblina z kolei inspirowały wydarzenia związane ze społecznym wymiarem sprawiedliwości, szokującymi zbrodniami, szczególnie na tle przemocy seksualnej. Co istotne, proces wymiany inspiracji między naukami medycznymi a literaturą przebiegał także w odwrotnym kierunku. Powieść *Wenus w futrze* (1870) autorstwa Leopolda von Sacher-Masocha wzbudziła spore kontrowersje i szybko otworzyła pole dyskusji psychologom i psychiatrom na temat dewiacji seksualnych. To na podstawie tej fikcji literackiej niemiecki psychiatra Richard von Krafft-Ebing opublikował pracę *Psychopathia Sexualis* (1886), w której typologizuje i nazywa zjawiska uznane za zaburzenia seksualne, takie jak homoseksualizm, fetyszizm, masochizm, sadyzm; zatwierdzając tym samym nowy status tekstu literackiego jako dowodu medycznego. Zob. B. Lang, „The shifting case of masochism: Leopold von Sacher-Masoch’s *Venus im Pelz* (1870)”, w Lang, Damousi, Lewis, *A history of the case study. Sexology, psychoanalysis, literature*, 19–54.

²⁶Zob. Showalter, „The Woman’s Case”, 137, a także Agnieszka Więckiewicz, „(Auto)analityczny opis przypadku. Wspomnienia Izzydora Sadgera o Zigmuncie Freudzie”, *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka* nr 35 (55) (2019): 268.

polsku), w której stara się wyłożyć początkującym badaczom sposób na poprawne przeprowadzenie badania, wyraźnie definiuje studium przypadku jako całościową metodę, która uwzględnia logikę projektu, techniki gromadzenia danych oraz szczególne ujęcie analizy²⁷. John Gerring natomiast, choć odnosi się do nauk politycznych, wskazuje, że metoda *case study* to przede wszystkim sposób definiowania przypadków, a nie ich analizowania czy tworzenia modeli przyczynowych. Badacz zaznacza przy tym, że choć *case study* jest jedną z najczęściej wykorzystywanych strategii badania, nadal nie ma konkretnej definicji metodologicznej, głównie przez to, iż jest „zaledwie” analizą pojedynczego zjawiska²⁸. Za intuicją Gerringa podąża Bent Flyvbjerg, który twierdzi, iż badacz, decydując się na przeprowadzenie *case study*, dokonuje wyboru nie metodologicznego, ale tematycznego; decyduje się na przeprowadzenie analizy konkretnego przypadku²⁹. *Case study* wciąż tkwi w metodologicznej próżni: sposób przeprowadzenia badania nie jest wyznaczony odgórnie zdefiniowaną strategią, która miałaby składać się, jak chciałby Yin, z kolejnych etapów gwarantujących poprawność procesu. Ową strategię definiuje przypadek sam w sobie, egzaminowany na wiele różnych sposobów, od jakościowych po ilościowe, analitycznie i hermeneutycznie bądź metodami mieszanymi. Wybór sposobu badania nie decyduje o tym, czy mamy do czynienia z *case study*; o tej sprawie decyduje jedynie zakres przypadku³⁰.

Choć *case study*, jak podaje Gerring, ma słabo zarysowane granice, wyróżnia się określonymi cechami³¹. Do takich z pewnością należy zarówno opis, jak i kwestia doświadczenia rozumianego podwójnie: związanego z przedmiotem badania, który stoi blisko życia, aktualnych wydarzeń, jest wyjątkowy i osobliwy; oraz doświadczenia zaangażowanego badacza, który wchodzi w relację z przedmiotem, który analizuje. Opisane z perspektywy detalu, tworzące jednak spójną narrację, *case study* może funkcjonować nie tyle jako metoda bądź jako badawcza strategia czy podejście, ale, kierując się propozycją Helen Simons, jako „opowieść o przypadku” (*story of the case*) – nie zdominowaną przez konkretną metodę, ale skupioną na konkretnie jako takim, na jego strukturze, sposobie istnienia³². Badacz, choć jest osobą decyzyjną w ramach przeprowadzane go studium, nie może przesłonić przedmiotu opisu własnymi przesądami i przedsądami. Na gruncie polskiego literaturoznawstwa metodę *case study* jako swoistej „opowieści o przypadku” wykorzystuje chociażby Tomasz Umerle w pracy *Literackie praktyki codzienności. Teoria i studium przypadku*. Badacz analizuje twórczość amatorską licealistek, która stanowi rodzaj „literackiej praktyki codzienności”³³. Umerle wprowadza do badania element własnego doświadczenia nauczyciela i akademika, jednocześnie jednak, stosując strategię opisu, wyprowadza na pierwszy plan powieść nastolatek *Ułomna logicznie*, której nie poddaje nadmiernej interpretacji czy srogiej kategoryzacji literaturoznawczej, ograniczając się raczej do komentarza porządkującego.

²⁷Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody*, 48–49. Definicja studium przypadku według Yina: „Studium przypadku jest badaniem empirycznym, które zgłębia współczesne zjawisko («przypadek») w kontekście rzeczywistości, zwłaszcza gdy granice między zjawiskiem a kontekstem nie są zupełnie oczywiste”. Definicję zbliżoną można znaleźć w: Hans Gerd-Ridder, „The theory contribution of case study research designs”, *Business Research* nr 10 (2017): 282.

²⁸Gerring, „What Is a Case Study and What Is It Good for?”, s. 341.

²⁹Flyvbjerg, „Case Study”, 301.

³⁰Flyvbjerg.

³¹Gerring, „What Is a Case Study and What Is It Good for?”, 346.

³²Helen Simons, *Case Study Research in Practice* (Thousand Oaks: Sage Publications, 2009), 5.

³³Zob. Tomasz Umerle, *Literackie praktyki codzienności. Teoria i studium przypadku* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2018).

Niewątpliwie powyższy przykład potwierdza, iż metoda *case study* w ostatnich latach wchodzi w obręb dyskursu literaturoznawczego. Zapowiedź tej tendencji przedstawił w „Tekstach Drugich” w 2007 roku Ryszard Nycz wraz z koncepcją antropologii literatury. Nycz tłumaczy, iż w dobie bezparadygmatyczności, kiedy kolejne metody badawcze są podważane, studium przypadku zdaje się adekwatnym i niosącym nowe możliwości podejściem, niesplamionym przedwczesnymi hipotezami i uogólnieniami, z wyraźnym ukierunkowaniem na to, co realne, doświadczalne, konkretne i jednostkowe³⁴. Dla polskiego teoretyka, podobnie jak dla Simons, kluczowa pozostaje kwestia doświadczenia – *case study* jest przede wszystkim sposobem dokumentowania doświadczenia jednostki i historii, którą ona opowiada³⁵. Nycz jednak, w przeciwieństwie do amerykańskiej badaczki, nie próbuje zamknąć studium przypadku w ramach jednej, spójnej, holistycznej opowieści, wręcz przeciwnie, zaznacza, iż pojedyncze *case study* powinno być korygowane przez kolejne, powinno stanowić część „złożonej, otwartej sieci”³⁶. Nycz także jest ostrożny w nazywaniu *case study* metodą. Mówi raczej o metodzie prowizorycznej bądź bricolage’owej strategii badawczej, ale wskazuje na kluczową kwestię, która w samym centrum owej strategii ustawia tradycję idiograficzną. Opis jako część badawczej poetyki osłabia zbyt gorliwe zapędy teoretyczne oraz opresyjny charakter interpretacji. W dobie odchodzenia od pojmowania literatury w kategoriach komunikacyjnych opis podkreśla jej poznawczy charakter. To przesunięcie, z kwestii komunikacji na kwestię poznania, z interpretacji na opis, staje się głównym celem stosowania strategii *case study*.

Studium przypadku rozpatrywane w kategoriach gatunkowych, jako typ tekstu traktujący o konkretnym zjawisku, jednostce, lecz nadal ujęty w ramy narracji, sięga historią modernistycznych wzorców radzenia sobie z rzeczywistością i nowymi zjawiskami (choćby zaburzeniami psychicznymi). Osiągnięcia zarówno literackie, jak i te pochodzące z innych dyscyplin: socjologii, medycyny, psychologii, seksuologii miały na siebie wzajemny wpływ, wymieniając się formami narracji i budując podstawy transdyscyplinarnej współpracy. Dziś, na co wskazują badaczki Lang, Damousi, Lewis, *case study* funkcjonuje jako gatunek (bądź bardziej quasi-gatunek) nomadyczny, nieco zmałowany, niedający się przypisać określonej dyscyplinie³⁷ (choć niewątpliwie warto zaznaczyć, iż swoistą kontynuacją literackiej odmiany studium przypadku byłaby dziś powieść kryminalna). Jako metoda badawcza (bądź też quasi-metoda) *case study*, po lekkim zastoju, wypracowuje sobie ponownie wysoką pozycję w badaniach medycznych, szczególnie jako analiza skomplikowanych przypadków³⁸. Nowe zastosowanie znajduje natomiast w literaturoznawstwie jako konsekwencja zwrotu antropologicznego³⁹. Kluczowe dla strategii *case studies* w tym wymiarze jest zwrócenie uwagi na ontologię tekstu literackiego, który choć wchodzi w interakcję z badaczem, pragnie być samodzielnie wysłyszany. Opis o charakterze poznawczym stanowi adekwatną strategię pośredniczącą, która umożliwia zarówno badaczowi, jak i tym, którzy po nim nadejdą, odkrycie literatury na nowo, nie tyle jako przedmiotu naszych badań, ale – jak wskazuje Nycz – jako rodzaju przewodnika⁴⁰.

³⁴Ryszard Nycz, „Antropologia literatury, kulturowa teoria literatury, poetyka doświadczenia”, *Teksty Drugie* nr 6 (2007): 45.

³⁵Simons, *Case Study Research in Practice*, 8.

³⁶Nycz, „Antropologia literatury, kulturowa teoria literatury, poetyka doświadczenia”, 45.

³⁷Brigit Lang, Joy Damousi, Alison Lewis, „Conclusion”, w *A history of the case study. Sexology, psychoanalysis, literature*, 127.

³⁸Lang, Damousi, Lewis.

³⁹Co nie znaczy, iż *case study* jako metoda nie tyle badawcza, ile twórcza nie występowało już wcześniej pod postacią poetyk naturalistycznej i realistycznej.

⁴⁰Nycz, „Antropologia literatury, kulturowa teoria literatury, poetyka doświadczenia”, 47.

Bibliografia

- Case Studies and the Dissemination of Knowledge*. Zredagowane przez Joy Damousi, Birgit Lang, Katie Sutton. Nowy York: Routledge, 2015.
- Encyclopedia of Case Study Research*. Zredagowane przez Albert J. Mills, Gabrielle Durepos, Elden Wiebe. T. 1–2. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2010.
- Flyvbjerg, Bent. *Case Study*. W *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Zredagowane przez Norman K. Denzin, Yvonna S. Lincoln. Wyd. 4, 301–316. Thousand Oaks: CA Sage, 2011.
- Forrester, John. „If p, Then What? Thinking in Cases”. *History of the Human Sciences* 9, nr 3 (1996): 1–25.
- Foucault, Michael. *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*. Przetłumaczone przez Tadeusz Komendant. Warszawa: Biblioteka Aletheia, 1993.
- Gabriel, Yiannis. „Case Studies as Narratives: Reflections Prompted by the Case of Victor, the Wild Child of Aveyron”. *Journal of Management Inquiry* 28, nr 4 (2017): 403–408.
- Gerd-Ridder, Hans. „The theory contribution of case study research designs”. *Business Research* nr 10 (2017): 281–305.
- Gerring, John. „What Is a Case Study and What Is It Good for?”. *The American Political Science Review* 98, nr 2 (2004): 341–354.
- Lang, Brigit. Damousi, Joy. Lewis, Alison. *A history of the case study. Sexology, psychoanalysis, literature*. Manchester: Manchester University Press, 2017.
- Nycz, Ryszard. „Antropologia literatury, kulturowa teoria literatury, poetyka doświadczenia”. *Teksty Drugie* nr 6 (2007): 34–48.
- Oxford English Dictionary. The definitive record of the English language*. Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, <https://www-1oed-1com-1018678nj32b5.han.amu.edu.pl> (dostęp: 6.05.2020).
- Sheppard, Richard. „Problematyka modernizmu europejskiego”. Przetłumaczone przez Paweł Wawrzyszko. W *Odkrywanie modernizmu. Przekłady i komentarze*. Zredagowane przez Ryszard Nycz, 71–140. Kraków: Universitas, 2004.
- Showalter, Elaine. „The Woman’s Case”, W *Sexual Anarchy. Gender and Culture in the Fin de Siècle*, 127–143. Nowy York: Penguin Books, 1990.
- Simons, Helen. *Case Study Research in Practice*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2009.
- Umerle, Tomasz. *Literackie praktyki codzienności. Teoria i studium przypadku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2018.
- Wells, Susan. „Freud’s Rat Man and the Case Study: Genre in Three Keys”. *New Literary History* 34, nr 2 (2003): 353–356.
- Więckiewicz, Agnieszka. „(Auto)analityczny opis przypadku. Wspomnienia Izydora Sadgera o Zygmuncie Freudzie”. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka* nr 35 (55) (2019): 253–276.
- Yin Robert K., *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody*. Przetłumaczone przez Joanna Gilewicz. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.
- Zola Emil, „Powieść eksperymentalna”. Przetłumaczone przez Danuta Knysz-Rudzka. W Janina Kulczycka-Saloni. *Pozytywizm*, 178–185. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1971.

SŁOWA KLUCZOWE:

studium przypadku

case study

ABSTRAKT:

Artykuł stanowi opracowanie hasła *case study* (studium przypadku) ze zwróceniem uwagi na historię terminu i jego transdyscyplinarne zastosowanie: wychodząc od medycyny i socjologii, przez prawo, psychiatrię, psychologię i seksuologię, kończąc na literaturoznawstwie. Autorka stara się zarysować rozróżnienie między studium przypadku jako formą gatunkową (Brigit Lang, Joy Damousi, Alison Lewis, Yiannis Gabriel) a studium przypadku jako strategią badawczą (Bent Flyvbjerg, Gerring John, Ryszard Nycz) – stosowaną od niedawna także w literaturoznawstwie. Wyznaczeniu zakresu oraz cech *case study* towarzyszy analiza opisu jako kluczowego narzędzia wspierającego przebieg „opowieści o przypadku”.

metoda badawcza

O P I S

NOTA O AUTORZE:

Izabela Sobczak – doktorantka literaturoznawstwa Szkoły Doktorskiej UAM. W roku 2019 obroniła pracę magisterską *Tożsamość a intertekstualność w komiksie „Fun Home” Alison Bechdel* na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej. Naukowo zainteresowana literaturą modernistyczną, współczesną literaturą kobiecą, teorią literatury i teorią przekładu. Publikowała na łamach „Prac Literaturoznawczych”, „Forum Poetyki”, „Rocznika Komparatystycznego” oraz „Guliwera. Czasopisma o książce dla dziecka”.